

РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ, ІНФОРМАЦІЯ

УДК 929:130.122Сковорода

*Анатолій Євгенович КОНВЕРСЬКИЙ,
академік НАН України,
доктор філософських наук, професор,
декан філософського факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна)*

ДУХОВНИЙ ПОРТРЕТ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ [Рецензія на видання: Шевченко В. В., Чайковський М. Є. Феномен Григорія Сковороди і сквородиністика на позвах часу. Київ : Саміт-книга, 2022. 320 с.]

В історії української культури є небагато мислителів, чия філософська спадщина тлумачилась би настільки неоднозначно і оцінювалась би так високо, як спадщина Григорія Сковороди. Складно переоцінити її значення для української культури, а особливо вплив на подальший розвиток української філософії. Основне, однак, на наш погляд, усе-таки полягає в тому, що життя і філософія Г. Сковороди були спрямовані на утвердження високої духовності. І не дарма етико-моральна проблематика посідала у світобаченні мислителя центральне місце. Нічого дивного немає і в тому, що вивченню різних аспектів життя і творчості Г. Сковороди присвячено багато наукових досліджень і розвідок. Мислитель приваблював щораз більше число дослідників, як, до речі, і симпатиків та шанувальників, позаяк сам по собі був духовним явищем та непересічною особистістю. Самобутня вдача Сковороди була ментально близька та припала до душі народу: у цьому легко переконатися з того, що суспільний загал убачав в особі доволі дивакуватого мандрівного філософа насамперед народного мудреця та втілення найкращих національних рис. Однак упадає в очі, що деякі положення, якими прикметний творчий доробок українського Діогена, як і окремі вчинки напрочуд послідовного та стійкого у своїх переконаннях релігійного мислителя, нерідко викликали та й нині продовжують викликати неоднозначні судження. І спостерігається ця тенденція навіть серед високопрофесійних учених з незаангажованими підходами. А це означає, що на

те існує подостатком причин як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. З уваги на зазначене, не важко припустити, що у філософській спадщині видатного українського першорозуму навіть охочому так само важко розібратися самотужки, як і узгодити наявні контрверзи, якими рясніє сквородиністика від самих її початків і дотепер. У цьому зв'язку вдалою науковою спробою якомога кращого вироzumлення на проблемно-тематичному спектрі тих неоднозначно інтерпретованих питань уявляється нам монографія В. В. Шевченка та М. Є. Чайковського «Феномен Григорія Сковороди і сквородиністика на позвах часу». Адже в ній здійснено комплексний аналіз життя, діяльності та творчості видатного українського мислителя з виокремленням початкового (1795–1861), дореволюційного (1861–1917), радянського (1917–1989) та новітнього (1990–дотепер) періодів. Насамперед у монографії слушно наголошується на тому, що кожному з етапів і наукового, і художньо-публіцистичного осмислення життя й творчості українського любомудра властива виразна парадигмальна специфіка, на яку визначальний вплив справив ідейно-політичний чинник. Структура праці добре продумана та хронологічно послідовна, а застосований авторами селективний підхід до презентації вершинних досягнень сквородиністики різних епох максимально сприяє всебічному осмисленню феномену Г. Сковороди. Надзвичайно цінним компонентом сквородиністичного дискурсу є також те, що багатогранна творчість видатного мислителя рубрикована. Постать Сковороди — філософа, поета, байкаря, музиканта, педагога, просвітителя, митця бароко, виразника народних дум, а в порівняльному вимірі українського Сократа, Франциска Асізького, Ломоносова — постає у важкоосязній мозаїці, з якою автори були змушені рахуватися. Вигідний бік справи полягає в тому, що все то, включно, скажімо, з працями, присвяченими мовознавчій, художньо-поетичній та іншим проблемно-тематичним граням творчості видатного українського любомудра, має своє обґрунтування, яке супроводжується посиленнями на багату, хронологічно впорядковану та ретельно дібрану бібліографію. А за тим стоїть, самозрозуміло, копітка, наполеглива й сумлінна праця. Авторам вдалося не тільки чітко структурувати величезну кількість матеріалу, а й, детально характеризуючи доробок сквородиністів різних часів, розглянути феномен Сковороди-людини та Сковороди-мислителя у світлі творчої саморефлексії найвидатніших учених кожної доби. Одна з них, імперська, представлена іменами І. Срезнев-

ського, М. Костомарова. Д. Багалія, В. Бонч-Бруєвича, В. Ерна, С. Русової — тобто тих, хто, як то унаочнено в книзі, стояли біля джерел науки про Сковороду, а інші неабияк прислужилися її подальшому розвою. Що ж до другого етапу сквородиністики, який розглядається в часових межах існування радянської влади та її політико-ідеологічного диктату, то автори знайшли за необхідне виділити перше радянське п'ятиріччя, а властиво той часово короткий період, на який припадає підготовка та відзначення двохсотих роковин із часу народження великого українського подвижника духа та мислителя. І це не випадково, адже він увінчався появою низки фундаментальних праць, з яких виквітом стали та правила авторам за взір дослідження Гната Хоткевича («Григорій Савич Сковорода (український філософ): короткий його життєпис і вибрані місця з творів та листів: з нагоди 125-літньої річниці з дня смерті»), Віктора Петрова («Григорій Сковорода. Спроба характеристики») та Дмитра Багалія («Український мандрований філософ Гр. Сав. Сковорода»). Власне унаочненню цього доробку з доволі широкою гамою внутрішніх порухів та духовних борінь великого Христового подвижника і приділена основна увага. Однак автори тим не обмежилися. Добре розуміючись на інших напрацюваннях у царині сквородиністики радянської доби, вони з-поміж величезної кількості праць найрізноманітнішого спрямування та теоретико-методологічних підходів цілком справедливо сфокусували увагу на доробку геніального українського поета П. Тичини та вступній статті до двотомного видання творів Г. Сковороди, написаної у співавторстві В. Шинкаруком та І. Іваньо. І такий вибір нам здається цілком умотивованим, позаяк славнозвісний український поет усе своє зріле творче життя цікавився Сковородою, а праці пойменованих учених радянської академічної школи правили за класичний зразок для наслідування і були позначені чи не найбільшою глибиною проникнення в сутність тезауруса Сковороди. Прикметним у цьому контексті уявляється те, що їм вдалося успішно пройти, кажучи образно, по лезу бритви: з одного боку, не впасти у звабу тотальної критики величезного доробку радянських сквородинознавців з огляду на їхні марксистсько-ленінські принципи аналізу взагалі та матеріалістичні пріоритети зокрема. А з другого боку, автори не залишили сумнівів, що йдеться про хибну практику, яка згубно позначилася на науковому гатунку їхніх досліджень. Ці надуживання радянських сквородиністів бачаться виразнішими на тлі подальших розмислів

про тогочасні рефлексії мислителів української діаспори, знаковими з яких було обрано Д. Чижевського, І. Мірчука, В. Шаяна та В. Барку. Такими ж, що присутньо не витримують наукової критики, вони, до речі, видаються і в розрізі розмислів про напрацювання іноземних сквородиністів, кожний з яких *de facto* вніс посильну лепту в скарбницю сквородиністики як окремої галузі знання. Черговий парадигмальний злам, що станеться з розпадом СРСР і спричинить нечуваний інтерес до всього, що було пов'язане зі Сквородою, без перебільшення, знаменує появу етапних творів про українського любомудра. Праці Л. Ушкалова, В. Шевчука, М. Поповича, М. Максюті, що їм буде приділена найбільша дослідницька увага з-поміж інших, засвідчать, що це саме вони визначальною мірою спричиняться до ревізії поглядів на феномен Сквороди та стануть етапними досягненнями. На тлі сотень інших розвідок, статей, нарисів та книг, вони унаочнять аксіоматичне: Скворода — мислитель оригінальний та почасти суперечливий і в контексті запитуваності на об'єктивне, глибоке, всебічне та проникливе осмислення потребує високої духовної ерудиції та системних професійних знань. Тому конче важливим уявляється нам вийти на той рівень розмислів про видатного мислителя, який хвилево засвідчили провідні сквородинознавці близького та далекого зарубіжжя, зокрема російська дослідниця Л. Софронова, італійська вчена з уже світовим ім'ям Марія-Грація Бартоліні та нова «зоря» зарубіжного сквородинознавства німецька дослідниця Елізабет фон Ердман. І принаймні ці вершинні досягнення вітчизняних та іноземних учених чи не найбільше дають змогу сподіватися, що їх введення в науковий обіг, як і популяризація серед суспільного загалу, відкриють евристичні можливості для формування нових знань про видатного мислителя, а заодно й для подальшого з'ясування інтерпретаційних порізень, природа яких залежить не тільки від специфіки дослідницьких підходів, поглядів, уподобань та переконань численних дослідників, а й пояснюється симбіотичним характером філософських розумувань Григорія Сквороди. Принаймні, у цьому контексті не можна нехтувати жодним чином, як на тому особливо наголошено в книзі, що уподобання Сквороди-боголюбця та палкого ревнителя християнської істини мирно вживаються з його замилуваннями античною мудрістю та й з окремими надбаннями індо-буддійської цивілізації. Значний інтерес у науковому середовищі, як і в зацікавленого читача, можуть викликати поміщені наприкінці книги «Вхідні двері до християнської

доброчесності» (1766) та «Життя Григорія Сковороди» М. Ковалинського (1795) у новому перекладі на сучасну українську мову, які приємно вражають і високою мовленнєвою культурою, і мистецтвом передачі непростих верлібрів Сковороди засобами питомо української мовної виразності. Зрештою, зауважимо, що книга (і про це ми знаємо достеменно!) спершу, на початковому етапі, писалася «в шухляду», за вкрай несприятливих умов російсько-української війни. Коли ж перегодом склалися сприятливі умови для її друку, в авторів залишалось обмаль часу на коректуру та літературну редакцію тексту. Тому наявні в книзі певні огріхи мовностилістичного характеру апріорі заслуговують бути якщо не вибаченими, то в кожному разі зрозумілими. Виходячи з вище зазначеного, маємо всі підстави стверджувати, що монографія В. В. Шевченка та М. Є. Чайковського «Феномен Григорія Сковороди і сквородиністика на позвах часу» написана на багатому фактичному матеріалі та чітко і послідовно відтворює еволюцію формування цілісного портрета Григорія Сковороди як особистості, митця, філософа на різних етапах цивілізаційного поступу в його вітчизняному та зарубіжному проявах. Воднораз це книга про велич життєвого подвигу та високий духовний лет філософування Григорія Сковороди, а ще найпридатніша форма вдячності тим, хто свого часу на різних етапах вітчизняного поступу долучився до вивчення та звеличення імені того, кого справедливо вважають одним з духовних світочів людства. Рецензована нами книга є оригінальним, самостійним, завершеним та актуальним дослідженням, яке суттєво доповнює, збагачує та систематизує наші знання про Григорія Сковороду та його спадщину в часі непростих цивілізаційних викликів та воєнного лихоліття, коли вічні питання людського буття постають з винятковою виразністю та набувають нечуваної актуальності.

Рукопис одержано 12.12.2023

Anatoly KONVERSKY, Academician of the NAS of Ukraine, D.Sc. (Philosophy), Professor, Dean of the Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine).

Immaterial icon of Grigory Skovoroda. [Review of the publication: Shevchenko V. V., Chaikovsky M. E. Grigory Skovoroda's phenomenon and the science of Skovoroda before the tribunal of time. Kyiv: Samit-knyha, 2022. 320 p.]